
مروري بر تاريخچه و روند شكل گيري سازمان حفاظت محيط زيست

با رويکردي بر
قوانين و ساختار تشکيلات
محيط طبيعي

محمد رضا حسيني
۱۳۹۳

بسمه تعالی

مروری بر تاریخچه و روند شکل‌گیری سازمان حفاظت زیست با رویکردی بر قوانین و ساختار تشکیلات محیط زیست طبیعی

چکیده:

واژه طبیعت معمولاً "در برابر تمدن بکار گرفته میشود آنچه که دست بشر در پیدایش آن دخیل نبوده است طبیعت نام میگیرد. تا آن زمان که بشر همانند سایر موجودات و به عنوان یکی از حلقه‌های زنجیره حیات فقط به تغذیه و تولید و گذراندن زندگی اشتغال داشت خود نیز جزئی از طبیعت محسوب میگردید، نظم و انضباط حاکم بر طبیعت مایه الهام انسان در حال تکامل بود.

بین موجودات زنده و محیط زیست پیوستگی و وابستگی متقابل وجود دارد و هیچ موجودی بدون محیط مناسب قادر به ادامه حیات نخواهد بود، در عین حال حیات کلیه موجودات بیکدیگر وابسته بوده و در مجموع زنجیره ای زیستی را بروی زمین بوجود می آورند که قهراً "فقدان هر یک از حلقه‌های ان موجب گسستگی کل زنجیره خواهد گردید.

از آن زمان که انسان با اتکاء به نیروی تفکر و خلاقیت خود حاکم بر زمین شد، در برابر لفظ طبیعت، واژه دیگری را خلق نمود: محیط انسانی، این محیط را باغارت طبیعت بدست آورد و بنا بر فطرت ذاتی خود سعی در گسترش آن نمود، او حق همه جانداران را فقط برای خود می خواست و می خواهد، و این مبارزه همچنان به سود او ادامه دارد، از محیط طبیعی میرباید و در محیط انسانی بکار می بندد.

کلید واژگان: طبیعت، محیط زیست، زنجیره حیات

زمانی که در مورد خطراتی که طبیعت را محاصره کرده است، تفکر می کنیم، اغلب متوجه خطراتی می شویم که دیگر مخلوقات را تهدید می نماید. کاهش تعداد حیوانات زیبایی مانند پاندا، ببر، فیل، نهنگ و گونه های مختلف پرندگان، توجه جهانی را به مسئله گونه های در معرض خطر معطوف کرده است. در دنیای امروز گونه ها با سرعتی ۵۰ تا ۱۰۰ برابر سرعت معمول از بین می روند و این روند به شدت رو به افزایش است. در حال حاضر حدود ۳۴۰۰۰ گونه گیاه و ۵۲۰۰ گونه حیوان با خطر انقراض روبرو هستند .

امروزه گنجینه ارزشمندی از گونه های گیاهی و جانوران اهلی که بشر در طول هزاران سال به منظور تامین غذا پرورش داده، رو به نقصان گزارده است. علت این امر را عمدتاً باید در کشاورزی به شیوه مدرن و تجاری که بر روی تعداد نسبتاً اندکی از محصولات کشاورزی تمرکز می نماید، جستجو نمود. حدود ۳۰٪ از حیوانات در مزارع در حال حاضر با خطر انقراض روبرو هستند .

در حالیکه کاهش تعداد گونه های کمیاب توجه ما را به سوی خود جلب می نماید، پراکندگی، تخریب و نابودی جنگلها، تالابها، صخره های مرجانی و دیگر اکوسیستمها، بزرگترین تهدیدات فراروی تنوع زیستی به شمار می آیند. امروزه حدود ۴۵٪ از جنگلهای اولیه از بین رفته اند و این امر به صورت عمده در قرن گذشته صورت پذیرفته است. این حقیقت تلخ با در نظر گرفتن اینکه جنگلها زیستگاه اکثریت گونه های زیستی شناخته شده در کره زمین محسوب می شوند، نمود بیشتری می یابد .

تغییرات آب و هوایی اتمسفر مانند تخریب لایه ازن و تغییر آب و هوا، وضعیت موجود را وخیم تر نموده و در اثر نازک شدن لایه ازن ، میزان تابش اشعه های که برای سلولهای زنده مضر است به سطح زمین افزایش یافته و گرم شدن کره زمین تغییراتی در زیستگاهها و پراکندگی گونه ها ایجاد نموده است. به گفته دانشمندان حتی یک درجه افزایش دمای میانگین کره زمین در زمان محدود تعداد بسیار زیادی از گونه ها را در معرض نابودی قرار می دهد و سیستمهای تولید غذا را نیز با اختلال جدی روبرو می سازد .

در حالیکه کاهش تعداد گونه ها به صورت طبیعی اتفاق افتاده است، سرعت انقراض به علت فعالیتهای بشر شتاب فزاینده ای یافته است. اکوسیستم ها پراکنده و یا ناپدید شده اند و تعداد کثیری از گونه ها نیز در حال کاهش بوده و یا منقرض گردیده اند. بعد از انقراض نسل دایناسورها که در ۶۵ میلیون سال پیش به علت بلایای طبیعی به وقوع پیوست، ما انسانها بزرگترین بحران انقراض را ایجاد نموده ایم. این مسئله با توجه به وابستگی بشر به محصولات کشاورزی، دارویی و دیگر منابع زیستی و تجدید ناپذیر بودن انقراضها ی مذکور، تهدیدی برای سلامت انسانها محسوب می شود. علاوه بر اینکه ضعیف نمودن سیستم حمایتی زندگی تبعات بسیار وخیمی را به دنبال خواهد داشت، از بین بردن اشکال حیات و محروم نمودن نسلهای امروز و آینده از حق حیات، عملی غیر اخلاقی محسوب می شود .

انسان از زمان خلقت خود از طبیعت بهره برداری کرده است تا جائیکه روند فزاینده آلودگی و تخریب محیط زیست و افزایش بی رویه جمعیت و کاهش و نابودی منابع طبیعی و به تبع آن بروز پی در پی بحرانهای زیست محیطی باعث شد حفاظت از محیط زیست به عنوان محدوده مشترک عقلانیت ، تفکر و عمل انسانها در جهت دستیابی به توسعه پایدار و آینده ای روشن که در پرتو آن حقوق نسلهای آینده نیز تضمین شود ، مبرم ترین و مهمترین وظیفه و مسئولیت دولتها به شمار رود. لذا به منظور اعمال مدیریت خردمندانه و تحقق اهداف و اجرای برنامه های زیست محیطی ابتدا میبایست قوانین و مقررات مرتبط با محیطزیست وضع گردد تا در اجرای مدیریت خردمندانه موفقیت حاصل شود.

بهین لحاظ امروزه حقوق محیط زیست جایگاه مهم و قابل اعتناء و در عین حال وضعیتی مستقل از سایر رشته ها و شعب حقوق در مباحث علوم انسانی نظری و عملی بدست آورده است . گرچه در برخی از کشورها از جمله کشور ما متاسفانه حقوق ملی یا داخلی محیط زیست بدلایلی هنوز اهمیت و اعتبار لازم را کسب نکرده است ولی در سطح جهانی ، حقوق بین الملل محیط زیست به ویژه معاهدات ، نقش غیر قابل انکاری در تفاهم و تعامل بین ملتها و دولتها برای زیستن و حضوری پایدار در سرنوشت مشترک بشر بروی کره خاکی ایفا مینماید .

قانون اساسی :

عالی‌ترین سند حقوقی یک کشور و راهنمایی برای تنظیم قوانین دیگر را قانون اساسی مینامند. قانون اساسی تعریف‌کننده اصول سیاسی، ساختار، سلسله مراتب، جایگاه، و حدود قدرت سیاسی دولت یک کشور، و تعیین و تضمین‌کننده حقوق شهروندان کشور است. هیچ قانونی نباید با قانون اساسی مغایرت داشته باشد.

مفهوم «قانون اساسی» برگرفته از واژه فرانسوی «کنستیتوسیون» (Constitution) است و در دوران جنبش مشروطه با همین لفظ فرنگی اما به معنای مشروطیت یعنی محدود شدن اختیارات پادشاه در یک چارچوب معین (قانونی) بکار می‌رفته است. امروزه واژه «قانون اساسی» در فارسی برای اشاره به قانون اساسی دولت‌های حاکم (مثل ایران یا فرانسه)، زیرمجموعه دولت‌ها (مانند ایالت‌های آلمان، آمریکا یا هند) یا ابردولت‌ها (مانند اتحادیه اروپا) بکار می‌رود، در مورد نهادهای دیگر مانند اتحادیه‌ها، سازمان‌های بین‌المللی و احزاب سیاسی، معمولاً از واژه «اساسنامه» استفاده می‌شود.

به عبارت دیگر، قانون اساسی قانون تعیین‌کننده نظام حاکم است، قانونی که مشخص می‌کند قدرت در کجا متمرکز است، روابط این قدرت حاکم با آزادی‌ها و حقوق افراد ملت چگونه است و این قوای حاکمه اعم از قوه مجریه، قوه مقننه و قوه قضائیه چه اقتدارات و مسئولیت‌هایی در برابر ملت دارند.

یکی از مجموعه قوانین مشهور باستانی، منشور کوروش پادشاه هخامنشی است که در سال ۵۳۹ پیش از میلاد پس از فتح شهر بابل به دستور وی نگاشته شد. از این منشور به عنوان نخستین منشور حقوق بشر جهان نام برده می‌شود، و نسخه بدل آن در مقر سازمان ملل متحد در شهر نیویورک نگهداری می‌شود.

قانون اساسی در ایران

قانون اساسی مشروطه اولین قانون اساسی ایران بود که در هشتم دی‌ماه سال ۱۲۸۵ خورشیدی (۱۴ ذی‌قعدة ۱۳۲۴ هجری قمری) به امضای مظفرالدین‌شاه رسید. این قانون ۵۱ ماده داشت که عموماً مربوط به طرز کار مجلس شورای ملی و مجلس سنا می‌شد، به همین دلیل در آغاز به نظامنامه نیز مشهور بود.

این قانون بعد از موفقیت مشروطه‌خواهان در گرفتن فرمان مشروطه و با عجله تهیه شده بود و در آن ذکری از حقوق ملت و سایر ترتیبات مربوط به رابطه اختیارات حکومت و حقوق ملت نبود، بنابراین «متمم قانون اساسی»

تهیه شد و به تصویب مجلس رسید و محمدعلی شاه نیز آن را در ۱۴ مهر ۱۲۸۶ خورشیدی (۲۹ شعبان ۱۳۲۵ هجری قمری) امضا کرد. این قانون و متمم آن تا سال ۱۳۵۷ قانون اساسی ایران بود.

قانون اساسی جمهوری اسلامی

اولین پیش‌نویس قانون اساسی را مرحوم دکتر حسن حبیبی در پاریس و با موافقت امام خمینی (ره) تدوین کرد که برگرفته از قانون اساسی وقت ایران و قوانین اساسی برخی دیگر از کشورهای جهان بود.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران در ۲۲ بهمن ۱۳۵۷ و همه‌پرسی نظام جمهوری اسلامی در ۱۲ فروردین ۱۳۵۸، انتخابات خبرگان قانون اساسی در تابستان برگزار شد. خبرگان پس از چند ماه بحث و نظر و رای‌گیری، پیش‌نویس قانون اساسی را آماده کردند. هر اصل باید دست کم رای دوسوم خبرگان را می‌آورد. در ۱۲ مرداد ۱۳۵۸ انتخابات مجلس خبرگان قانون اساسی برگزار و اعضای منتخب از ۲۸ مرداد شروع به تدوین قانون اساسی کردند. در ۲۴ آبان ۱۳۵۸ کار تدوین به پایان رسید و دو روز بعد (۲۶ آبان ۵۸) در روزنامه کثیرالانتشار کیهان به چاپ رسید. همه‌پرسی قانون اساسی در ۱۱ و ۱۲ آذر برگزار شد و با رای اکثریت ملت به تصویب نهایی رسید. این قانون در سال ۱۳۶۸ مورد بازنگری قرار گرفت و در ۶ مرداد در همه‌پرسی قانون اساسی ایران ۱۳۶۸ به تایید اکثریت مردم ایران رسید.

پیروزی انقلاب باشکوه اسلامی و استقرار نظام جمهوری اسلامی در سال ۱۳۵۷ امیدهای تازه‌ای در جامعه بزرگ ایران ایجاد نمود که در اصول قانون اساسی بوضوح نمایان است. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران شامل چهارده فصل و یکصد و هفتاد و هفت اصل می‌باشد در اصل ۲ قانون اساسی بیان می‌دارد: جمهوری اسلامی، نظامی است بر پایه ایمان به:

۱- خدای یکتا (لااله الاالله) و اختصاص حاکمیت و تشریح به او و لزوم تسلیم در برابر امر او،

۲- وحی الهی و نقش بنیادی آن در بیان قوانین،

۳- معاد و نقش سازنده آن در سیر تکاملی انسان به سوی خدا،

۴- عدل خدا در خلقت و تشریح،

۵- امامت و رهبری مستمر و نقش اساسی آن در تداوم انقلاب اسلام،

۶- کرامت و ارزش والای انسان و آزادی توأم با مسئولیت او در برابر خدا؛ که از راه:

الف - اجتهاد مستمر فقهای جامع شرایط بر اساس کتاب و سنت معصومین سلام الله عليهم اجمعين
ب - استفاده از علوم و فنون و تجارب پیشرفته بشری و تلاش در پیشبرد آنها ،
ج - نفی هر گونه ستمگری و ستم کشی و سلطه گری و سلطه پذیری ، قسط و عدل و استقلال سیاسی و اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی و همبستگی ملی را تامین می کند.

اصل پنجاهم قانون اساسی بیان میدارد : در جمهوری اسلامی ، حفاظت محیط زیست که نسل امروز و نسلهای بعد باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند ، وظیفه عمومی تلقی می گردد. از این رو فعالیتهای اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط زیست یا تخریب غیر قابل جبران آن ملازمه پیدا کند ، ممنوع است .

آغاز نهضت محیط زیست

با وقوع انقلاب صنعتی در اروپا ، دست اندازی به طبیعت بکر برای دستیابی به مواد اولیه مورد نیاز صنایع سرعت غیر قابل منتظره ای را به خود گرفت . دولت های اروپایی با استعمار سایر ملل به قدرت و ثروت فراوانی دست پیدا کرده و از همین دوران بود که علاوه بر تخریب محیط زیست جهان ، فاصله های اجتماعی جوامع غربی (اروپایی) با سایر ملل به شدت افزایش یافت و نقطه آغازین تقسیم جهان به دو گروه پیشرفته و عقب مانده مشخص گردید. افزایش جمعیت ، گسترش شهرنشینی ، گسترش دامنه جنگها و افزایش آلودگی در نتیجه سرعت چند برابر تخریب محیط زیست از نتایج منفی وقوع انقلاب صنعتی است.

در روند تعاملات بین المللی ، مسائل زیست محیطی با مفاهیمی چون امنیت ، مناقشه و خطر تصعید جنگ ارتباط متقابل پیدا کرد. کشمکش بر سر منابع محدودی چون انرژی و همچنین کشمکش احتمالی که از آسیب پذیریها و حساسیتها وابستگی متقابل بر می خیزد همگی موجب متراکم شدن فشارهای سیاسی می شوند که به جنگ عمده ختم می شوند و این رویداد ممکن است خیلی قبل از نابودی محیط زیست واقع گردد.

اما گذشت زمان و رشد جمعیت انسان توأم با رشد فرهنگی و اقتصادی باعث شد که انسان به منظور حفظ جایگاه برتری خود به سایر مخلوقات و تامین راحتی و افزایش تجملگرایی دست به تصرف و تخریب زیستگاه بزند و بالطبع حیات وحش را به کوچ کردن و زندگی جزیره ای وادار کند .

در اواسط دهه ۱۹۶۰ میلادی حرکت نوینی به نام نهضت محیط زیست در کشورهای اروپایی و آمریکایی آغاز شد و در مدت چند سال ابعادی وسیع و جهانی پیدا کرد در حدی که بلادرنگ چند کشور (نظیر انگلستان) وزارتخانه محیط زیست را ایجاد کردند .

رقابت شدید بر سر حوضه‌های نفوذ به نوبه خود منجر به تصلب سیستم و اتحادهای بین‌المللی شد در نتیجه به صورت دو جنگ خانمانسوز (جنگ اول و دوم جهانی) ظاهر گردید. که هم اکنون نیز جهان با مسئله کمبود منابع و خطرات سیاسی و اقتصادی آن دست به گریبان است.

در دهه گذشته ، مسایل زیست محیطی در کشورهای پیشرفته و همچنین کشورهای در حال توسعه در صدر سیاستهای مورد بحث قرار گرفته است. مقایسه وضعیت محیط زیست ایران و سایر کشورهای جهان نکته حایز اهمیتی را نشان می دهد و آن این است که محیط‌زیست اولویت اول هیچ کشور و یا دولتی در جهان نمی باشد حتی در کشورهای صنعتی و پیشرفته و دارای وضعیت اقتصادی بالامطالعات محیطی که در کشورهای انگلیسی زبان در سال های میانی ۱۹۶۰-۱۹۸۰ پایه ریزی شده اند، مکتب فکری را از آن زمان به وجود آوردند که این مکتب با نهضت فکری دیگری مصادف شد. نهضت اخیر در اروپای مرکزی، زمان جنگ جهانی دوم شکل گرفت و از سوی ساکنان امریکای شمالی دنبال شد. نام این مکتب فکری، اکولوژی سیمای سرزمین بود. این مکاتب، مورد بررسی، تحلیل و مقایسه قرار گرفتند و بر اساس مفاهیم و اصولی چون، سرزمین- سیمای سرزمین و از طرف دیگر اکولوژی سیمای سرزمین و مطالعات محیطی مورد بحث قرار گرفته است .

نگاه اجمالی به کشورهای جنوب صحرای آفریقا نشان می دهد به لحاظ وضعیت محیط زیست در کانون بحران قرار دارند، یعنی جایی که ناامنی غذایی، افزایش فقر مطلق همواره در آن ادامه دارد و تعداد بی شماری از مردم در فقر مطلق بسر می برند و برای تحقق اهداف زیست محیطی کمبودهای گسترده وجود دارد. آسیا منطقه ای است که سریع ترین پیشرفت را دارد ولی حتی صدها میلیون نفر در فقر مطلق بسر می برند .سایر مناطق دارای وضعیت متفاوتی هستند بویژه آمریکای لاتین، اقتصادهای در حال انتقال، و خاورمیانه و شمال آفریقا که در برخی از اهداف زیست محیطی و توسعه هزاره پیشرفت بسیار کم یا هیچ پیشرفتی نداشته اند و نابرابری های مداوم باعث تضعیف پیشرفت در سایر اهداف می شود. فقدان داده ها و شاخص های صحیح درباره محیط زیست مانع آشکار شدن شدت

میزان تخریب محیط زیست در مناطق در حال توسعه در طی دهه گذشته شده است و برخی از کشورهای جهان را از مسیر دستیابی به پایداری محیط زیست دور نگه داشته است. بنابراین می توان گفت سرمایه گذاری در زیر ساخت ها، سرمایه انسانی و حکومت مداری خوب دستاوردهای مختلفی در بر دارد و یک کشور را قادر می سازد به صورت سازنده ای به مسیر پیشرفت فناوری و در نهایت اقتصاد مبتنی بر نوآوری و محیط زیست پیشرو ملحق شود.

محیط زیست در ایران

در بررسی مجموعه قوانین ، آیین نامه ها و دستور العمل های کشورمان بحث محیط زیست و حفاظت آن به منظور بهره برداری و حفظ آن برای نسلهای بعد میتوان به سال ۱۳۰۷ رجوع کرد که برای اولین بار بهره برداری از حیات وحش کشور در مقوله شکار در مورخ ۱۳۰۷/۲/۱۸ در قانون مدنی کشور ، باب ششم در مواد ۱۷۹ لغایت ۱۸۲ موضوع شکار مطرح شده است:

جلد اول : در اموال

کتاب دوم : در اسباب تملک

باب ششم - در شکار

ماده ۱۷۹ - شکار کردن موجب تملک است .

ماده ۱۸۰ - شکار حیوانات اهلی و حیوانات دیگری که علامت مالکیت در آن باشد موجب تملک نمی شود.

ماده ۱۸۱ - اگر کسی کندوی محلی برای زنبور عسل تهیه کند زنبور عسلی که در آن جمع می شوند ملک آن شخص است همینطور است حکم کبوتر که در برج کبوتر جمع شود.

ماده ۱۸۲ - مقررات دیگر راجع به شکار به موجب نظامات مخصوصه معین خواهد شد.

در پی این قانون بهره برداری از طبیعت و آبریزان کشور دارای ارزش و اهمیت قرار گرفت بنحوی که در سالهای آتی بمنظور حفظ ذخایر ماهی و جلوگیری از صید ماهی ریز نارس هیات وزیران در جلسه ۲۶ شهریور ماه ۱۳۲۲ بنا بر پیشنهاد شماره ۱۸۷۲۱ مورخ ۱۳۲۲/۶/۱۹ وزارت کشاورزی مراتب زیر را تصویب نمودند :

ماده ۱ - در رودخانه هائی از حوزه دریائی خزر که جزو آبهای امتیازی شرکت شیلات ایران و شوروی نیستند صید

ماهی با تور و دامهائی که چشمه های آنها کوچکتر از اندازه های زیرین باشد قدغن میگردد

الف - اندازه چشمه های تور و لاکش یا رودخانه ای

در کیسه تور ۲۷ میلیمتر

در دیوار تور ۳۰ میلیمتر

در بالهای تور ۳۳ میلیمتر

ب - اندازه چشمه های دامهائی ثابت

برای صید ماهی آزاد ۹۰ میلیمتر

برای صید ماهی سفید ۵۵ میلیمتر

تبصره - اندازه چشمه های تور یا دام عبارت از طول هر یک از اضلاع چشمه مزبور است که از یک گره تا گره دیگر در حال باز حساب میشود

ماده ۲ - کسانی که اقدام بصید با تورها یا دامهائی مینمایند که اندازه چشمه های آنها کوچکتر از اندازه های مندرج در ماده ۱ این تصویب نامه باشد بحسب تادیبی از ۳ تا ده روز به پرداخت کیفر نقدی از یکصد ریال تا دویست ریال محکوم خواهند شد

ماده ۳ - وزارت دارائی و وزارت کشاورزی و وزارت دادگستری هر یک در حدود وظایف خود مامور اجرای این قانون میباشد

در پی آن در ۲۰ شهریور سال ۱۳۲۷ هیئت دولت طی مصوبه ای موضوع صید ماهی را با استفاده از مواد منفجره در آبهای داخلی مطرح و ممنوع نمود اما در نهایت در سال ۱۳۳۵ دولت وقت قانونی راجع به شکار و مقررات حفاظت از حیات وحش تهیه و در تاریخ ۱۳۳۵/۱۱/۱۱ بتصویب مجلس شورای ملی رساند این قانون شامل هفت ماده و ده تبصره بود که ماده یک آن بیان میدارد به منظور حفظ نسل انواع شکار و نظارت در اجرای مقررات مربوط به آن سازمان مستقلی به نام کانون شکار ایران تشکیل میشود که رئیس آن توسط شاه یکی از افراد و شخصیتهای بارز و علاقمند به این موضوع تعیین میگردد .

همچنین در مواد ۳ و ۴ معین مینماید :

ماده ۳ - وظایف کانون شکار.

از تاریخ تصویب این قانون و تشکیل کانون مبادرت به هر نوع شکار در مناطقی که کانون تعیین خواهد نمود موکول به تحصیل پروانه از کانون شکار ایران خواهد بود.

تبصره ۱ - تعیین مناطق و بهای پروانه و تنظیم مقررات شکار و خرید و فروش انواع شکار مجاز یا غیر مجاز به موجب آیین نامه خواهد بود.

تبصره ۲ - تعیین شکار انواع حیوانات غیر مجاز و مناطق و فصول ممنوعه از طرف کانون به وسیله درج در روزنامه رسمی کشور و یکی از جراید کثیرالانتشار به اطلاع عموم خواهد رسید.

ماده ۴ - بهای پروانه شکار مذکور در تبصره ۱ ماده ۳ از سیصد تا ده هزار ریال به تناسب نوع شکار از طرف کانون تعیین می شود و وجوه حاصله از آن و همچنین جرائم مذکوره در ماده پنج این قانون برای هزینه های مربوط و حفظ نسل شکار به کانون تخصیص داده می شود و کانون شکار ایران دارای شخصیت حقوقی و استقلال مالی خواهد بود.

تبصره ۱ - کانون به کشاورزان برای جلوگیری از حیوانات مضر به مزارع و همچنین به گله داران برای حفاظت گله پروانه مجانی می دهد.

آیین نامه اجرایی قانون شکار مشتمل بر چهار فصل و ۵۷ ماده در سال ۱۳۳۶ به تصویب هیئت وزیران رسید و به طور آزمایشی به اجرا درآمد اما در طی چند سال با تغییرات و اصلاح موادی مواجه شد که بالاخره در تاریخ ۷ اسفند ۱۳۴۲ این آیین نامه شامل هفت فصل و ۳۹ ماده با تصویب هیئت وزیران اجرایی شد.

جایگاه شکار و حیات وحش تنها در قوانین و مقررات داخلی کشور مد نظر قرار نگرفت چراکه در سال ۱۳۳۷ در قرارداد منعقد بین دولتین ایران و شوروی سابق که مشتمل با ۴۴ ماده، یک پروتکل و سه ضمیمه و راجع به انتظامات مرزی بود نیز مطرح و در ماده هفدهم این قرارداد عنوان گردید که:

- هر یک از طرفین متعهد شدند که مراقبت نمایند مقررات شکار در خاک آنها در نزدیکی خط مرزی شدیداً رعایت شود و در حین شکار و تیراندازی و تعقیب حیوانات وحشی و طیور از خط مرز تجاوز ننمایند.
- مصادر امور مربوطه به طرفین متعاهدین در تمام مسائل حفظ حیوانات وحشی و پرندگان تدریجاً توافق حاصل کرده و راجع به ممنوع شدن شکار در قسمتهای مخصوص از مرز، زمان واحدی را اعلام نمایند.

تاسیس کانون شکار

در ابتدای تاسیس کانون شکار منوچهر ریاحی بعنوان دبیر کل و اسکندر فیروز در پست قائم مقام دبیر کل مسئولیت را بصورت افتخاری بعهده داشتند دفتر کانون نیز در طبقه دوم ساختمان شرکت خشکه و فولاد (بهلر) متعلق به آقای ریاحی دایر گردید .

در بیشتر مراکز مهم کشور ابتدا افراد علاقمند و با حسن شهرت برای گرداندن امور کانون جذب شدند که بصورت افتخاری خدمت میکردند لذا به کار گماردن افسران بازنشسته علاقمند برای عهده دار شدن پست ریاست بعضی استانها و شهرستانهای حساس مناسب به نظر میرسید اما بعدها معلوم شد که بطور کلی اتکا به کار تفتنی و آماتوری قابل دوام نیست .

در دوران تشکیل کانون شکار دو نوع منطقه برای حفاظت در نظر گرفته شد ، یکی ، مناطقی که از استعداد طبیعی خاصی برخوردار بودند و حفظ و بهبود وضع جاری آن ها وظیفه ملی محسوب میشد . دیگری ، مناطقی که فراهم آوردن شرایط لازم برای حفظ و تکثیر گونه های در معرض خطر و احیاء و بازسازی زیستگاهها و طبیعت آن ضرورت داشت .

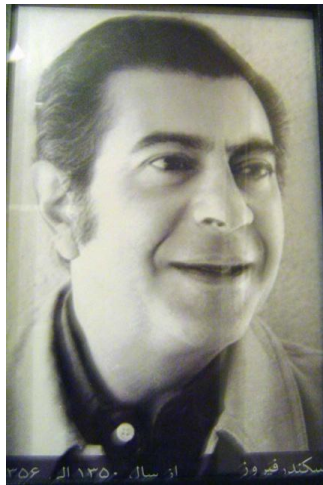
اولین منطقه حفاظت شده کانون شکار ، واقع بین بجنورد و کنبد کابوس (آلمه وایشکی) نام داشت و در مرداد ۱۳۳۶ حدود آن به طور رسمی طبق مقررات آگهی شد و بعدها به تنگه گل تغییر نام یافت .

شاید از اتفاقات مهم دیگری که در این زمان رخ داد کشف گوزن زرد ایرانی بود که در پاییز ۱۳۳۶ توسط یک زیست شناس آلمانی بنام ورنر ترنزه انجام شد او در بیشه های کنار رودهای کرخه و دز موفق شد یک گوزن جوان پیدا کند و پس از زنده گیری به آلمان منتقل نماید در آن زمان زیست شناسان گونه گوزن زرد را در خاورمیانه و خاور نزدیک منقرض شده میدانستند . این امر باعث شد در آذر ۱۳۳۹ دو منطقه دز و کرخه حفاظت شده اعلام شوند . در پاییز سال ۱۳۴۵ منوچهر ریاحی از سمت رئیس کانون شکار استعفاء کرد و اسکندر فیروز مسئولیت کانون را بعهده گرفت و در آن زمان قرار بود که قانون جدید به مجلس داده شود .

سازمان شکاربانی و نظارت بر صید

در طول زمان پس از تشکیل قانون شکار ایرادات و ضعفهای قانون شکار باعث شد این قانون مورد بازنگری قرار گیرد لذا قانون جدید که تا حدی جامع تر و کاملتر به نظر میرسید بنام قانون شکار و صید در تاریخ ۱۳۴۶/۳/۱۶ بتصویب مجلس شورای وقت رسید و در تاریخ ۱۳۴۶/۴/۱۹ ابلاغ گردید در ماده ۱ این قانون کانون شکار ایران به سازمان شکاربانی و نظارت بر صید ارتقاء یافت که میبایست زیر نظر شورای عالی شکاربانی و نظارت بر صید فعالیت نماید و همچنین در ماده ۲ این قانون میگوید رییس شورای عالی به فرمان شاه منصوب می شود و اعضای آن عبارتند از وزیر کشاورزی ، وزیر کشور، وزیر دارایی ، وزیر جنگ و شش نفر دیگر از اشخاص ذیصلاحیت به پیشنهاد ریاست شورا با فرمان شاه برای مدت چهار سال منصوب می شوند. عضویت شورا افتخاری است .

آیین نامه اجرایی این قانون نیز در تاریخ ۹ دیماه ۱۳۴۶ مشتمل بر شش فصل و ۳۶ ماده به تصویب هیات وزیران رسید و پس از آن اجرایی شد .

پس از تشکیل سازمان شکاربانی و نظارت بر صید مهندس **اسکندر فیروز** (متولد ۱۳۰۵ در شیراز) طبیعت شناس و کارشناس محیط زیست که تا قبل از این ریاست کانون شکار را بعهده داشت نخستین رئیس این سازمان شد . او فرزند محمدحسین فیروز و نوه عبدالحسین میرزا فرمانفرما (نوه عباس میرزا و پسر عموی ناصرالدین شاه) است. تحصیلات تکمیلی دبیرستان را در شهرک لورنس ویل ایالت نیوجرسی و تحصیلات مهندسی خود را در دانشگاه ییل واقع در شرق آمریکا گذرانده است .

بزرگترین چالش کمبود بودجه در جهت ایجاد گارد شکاربانی و استخدام کارشناس در آن زمان بود ، فقدان

کارشناس در رشته های مورد نیاز سازمان بدلیل عدم وجود رشته های تحصیلی مرتبط در دانشگاههای ایران از مهمترین دغدغه های سازمان بود . استفاده از کارشناسان خارجی و علاقمندان به طبیعت یکی از راههای جبران کمبود نیرو بود اولین نفر خارجی که جذب سازمان شد دیوید فرگوسن کارشناس آمریکایی بود که بیشتر کارش به پرندگان مهاجر آبی و تالاب ها مرتبط میشد . اما شاید بتوان نام سه تن از بهترین کارشناسان خارجی که جذب سازمان شدند را بعنوان شاخص نام برد یکی دکتر فرد هرینگتون و دیگری دکتر درک اسکات و نفر سوم دکتر آنتون دی وس بودند که در تهیه کتابهای پستانداران و پرندگان ایران و آموزش کارشناسان داخلی نقش مهمی داشتند .

در سال ۱۳۴۵ تعداد مامورین اجرایی سازمان که بعنوان شکاربان مشغول خدمت بودند بیش از ۲۳۰ نفر نبود . لذا در جهت جذب نیروی تحصیل کرده با تفاهمی که صورت گرفت مقرر شد دانشجویان سازمان شکاربانی در آموزشگاه عالی گرگان یک دوره یکساله و سپس در کرج دوره آشنایی با حیات وحش و نخجیرداری و اکولوژی را بگذرانند.

پس از تشکیل سازمان شکاربانی و نظارت برصید مناطق چهارگانه تحت حفاظت ایران با نامهای پارک ملی، اثر طبیعی ملی، پناهگاه حیات وحش و منطقه حفاظت شده، تعیین شدند.

در زمستان سال ۱۳۴۹ مصادف با دوم فوریه ۱۹۷۱ کنوانسیون حفاظت از تالابهای مهم بین المللی و زیستگاه پرندگان آبی در رامسر تشکیل گردید که از آن پس به نام کنوانسیون رامسر شناخته می شود. در این کنفرانس طرفهای متعاقد مسئولیتهای خود را در زمینه بین المللی جهت حفظ و حراست و مراقبت و بهره برداری صحیح از پرندگان آبی مهاجر و فراهم نمودن تسهیلات لازم جهت حفاظت تالابها و پرندگان آبی با ایجاد قرقهای طبیعی مورد توجه قرار خواهند داد .

در این کنفرانس کشورهای اروپایی ، آسیایی ، خاورمیانه و آفریقایی و نیز دستگاههای بین المللی یعنی IWRB، IUCN ، UNESCO ، ICBP شرکت داشتند . پیش نویس این کنوانسیون ابتدا در سال ۱۹۶۶ در هلند تهیه شده و پس از آن اتحاد جماهیر شوروی در سال ۱۹۶۹ متن دیگری را ارائه داد اما عاقبت پس از اجلاس اسپو در

فنلاند متن نهایی توسط سه دستگاه بین المللی (IUCN ، ICBP ، IWRB) آماده گردید که در دستور کار برای تصویب کنفرانس رامسر قرار گرفت .

این کنفرانس با ۱۲ ماده و یک مقدمه به چهار زبان انگلیسی ، فرانسه ، آلمانی و روسی تهیه و در تاریخ ۲۱ دسامبر ۱۹۷۵ لازم الاجرا شد .

قانون الحاق ایران به این کنوانسیون در روز دوشنبه ۱۳۵۲/۱۱/۸ توسط مجلس سنا به تصویب رسید که قبلاً" در تاریخ ۴ شهریور ۱۳۵۱ در پاریس توسط نماینده ایران امضاء شده بود .

سازمان حفاظت محیط زیست

در تاریخ ۱۲ /۱۱/ ۱۳۵۰ قانون تجدید تشکیلات و تعیین وظایف سازمانهای وزارت کشاورزی و منابع طبیعی بتصویب رسید که در ماده ۴ این قانون بیان میدارد از تاریخ تصویب این قانون نام سازمان شکاربانی و نظارت برصید به سازمان حفاظت محیط زیست و همچنین نام شورای عالی سازمان مزبور به شورای عالی حفاظت محیط زیست تبدیل می شود. کلیه امور مربوط به حیوانات وحشی و آبریان رودخانه ها و آبهای داخلی و حفظ محیط زیست به سازمان حفاظت محیط زیست محول می شود.

سیر نزولی و کاهش جمعیت حیات وحش در دنیا و پی بردن به نقش گونه ها در چرخش حیات و انرژی محققین و دانشمندان و علاقمندان به محیط زیست سیاستمداران و دولتمردان را وادار کرد تا در برنامه های توسعه و رشد جامعه جایگاه محیط زیست را تا حدودی حفظ کنند . این موضوع میسر نمیشد جز اینکه سطح آگاهی جامعه و مردم را تغییر دهند تا مردم در انتخاب سیاستمداران معیر باشند لذا در طی چند سال با برگزاری کنفرانس های منطقه ای و بین المللی ارزش و جایگاه محیط زیست معرفی شد.

در حاشیه مسائل و مشکلات گریبانگیر محیط زیست در جامعه ، آنچه که بیشتر ملموس و مشهود مینمود تخریب زیستگاه و کاهش تنوع زیستی و بالاحص حیات وحش بود که جهانیان را مجبور به وضع قوانین و مقررات سختگیرانه در مقابل صدمه به محیط زیست نمود .

شاید این موضوع را در کشورمان بتوان با منقرض شدن دو گونه شاخص مانند ببر ایرانی و شیر ایرانی در سالهای نه چندان دور بیان کرد که جای بسیار تعمق و تفکر دارد.

در سال ۱۳۵۰ رئیس سازمان حفاظت محیط زیست کشور رئیس اجلاس سازمان ملل برای آماده‌سازی کنوانسیون‌های مربوط به کنفرانس جهانی استکهلم شد و در سال ۱۳۵۱ وقتی نخستین کنفرانس جهانی محیط زیست در استکهلم برگزار شد، وی نایب رئیس این اجلاس بود. همچنین نامبرده در خلال سالهای ۱۳۵۲ تا ۱۳۵۴ به عضویت هیئت مدیره اتحادیه جهانی حفاظت محیط زیست (IUCN) در آمد و از سال ۱۳۵۴ تا ۱۳۵۶ نایب رئیس این اتحادیه و عضو هیئت امنای صندوق جهانی حیات وحش و طبیعت شد.

کنفرانس سازمان ملل متحد درباره محیط زیست و انسان که به کنفرانس جهانی محیط زیست مشهور است از پنجم تا شانزدهم ژوئن ۱۹۷۲ مصادف با خرداد ۱۳۵۱ در شهر استکهلم پایتخت سوئد برگزار گردید که با انتشار یک بیانیه یا اعلامیه اصولی و یک طرح عملیاتی که بعنوان اسناد کنفرانس جهانی محیط زیست شناخته میشود شروع یک تحول یا انقلابی در توسعه و پیشرفت و تسلط بشریت بر سیاره زمین با نگاهی عمیق بر محیط زیست را در جامعه بین الملل رقم زد. بهمین منظور روز پنجم ژوئن هر سال را بعنوان روز محیط زیست مینامند.

اصول ۲۶ گانه بیانیه این کنفرانس تعهد مشترکی را بیان میکند. در اصل اول اشاره دارد که: انسان حقوقی بنیادی نسبت به آزادی، مساوات و شرایط مناسب و زندگی در محیطی که به او اجازه زندگی با وقار و سعادت‌مندانانه را میدهد دارد و مسئولیت حفظ و بهبود محیط زیست برای نسل حاضر و نسلهای آینده را به عهده دارد. اهمیت و جایگاه محیط طبیعی در اصول دوم تا هفتم این بیانیه محرز است چراکه بیان میدارد منابع طبیعی زمین شامل هوا، آب و زمین، گل‌ها و گیاهان و مخصوصاً "نمونه‌های مشخص اکوسیستم‌های طبیعی باید برای نسلهای کنونی و آینده با برنامه ریزی دقیق و مناسب، محافظت شوند همچنین بشر برای حفاظت و مدیریت عاقلانه میراث حیات وحش، زیستگاه آن که هم اکنون در اثر عوامل گوناگون به مقدار زیادی نابود شده است، مسئولیتی خاص بعهده دارد بنابراین حفاظت طبیعت همراه با زندگی وحش باید در برنامه ریزیهای توسعه اقتصادی از اهمیت برخوردار شود.

دهه پنجاه هجری شمسی را شاید بتوان دهه تولد محیط زیست نوین در کشور دانست چرا که تغییر رویکرد دولت و جامعه در تدوین قوانین و تشکیل سازمانها و ایجاد ساختار آنها و عضویت کشور در کنفرانسهای بین المللی مشهود است .

پس از برگزاری کنفرانس جهانی محیط زیست در دسامبر ۱۹۷۲ صندوق محیط زیست ملل متحد تاسیس شد که به برنامه محیط زیست ملل متحد معروف است که به دولتها اجازه میدهد که در برنامه محیط زیست از طریق عضویت و سهم شدن در صندوق محیط زیست مشارکت داشته باشند . مجلس شورای اسلامی در ۱۳۶۲/۱۰/۱۵ قانون ادامه عضویت در صندوق برنامه محیط زیست را تصویب کرده است.

از جمله رویدادهای مهم دیگر دهه پنجاه میتوان تصویب نامه عضویت در اتحادیه بین المللی حفاظت از طبیعت و منابع طبیعی که در سال ۱۹۴۸ تاسیس شده بود توسط هیئت وزیران را نام برد که در تاریخ ۱۳۵۲/۱۲/۴ به وزارت امور خارجه اجازه داد تا عضویت ایران در اتحادیه بین المللی حفاظت از طبیعت و منابع طبیعی را بعمل آورد .

هدف این اتحادیه ترغیب و تشویق و کمک به جوامع سراسر جهان برای حفظ یکپارچگی و تنوع طبیعت و تضمین هرگونه استفاده معقول و منصفانه از منابع طبیعی و اطمینان از اینکه هرگونه استفاده از این منابع با توجه به ارزشها و ابعاد علمی ، آموزشی ، فرهنگی ، اجتماعی ، اقتصادی و قانونی از جهت اکولوژیکی پایدار باشد .

کشورهای در حال توسعه مانند ایران تلاش میکردند تا از قطار تمدن و پیشرفت جا نمانند و با علم روز حرکت نمایند لذا قبل از دهه پنجاه هجری شمسی هرچند در کشور هنوز بهره برداری از حیات وحش و زیستگاه رایج بود اما وضع قوانین و مقررات و عضویت در کنفرانس های منطقه ای و بین المللی باعث شد ایران متعهد به اجرای مفاد پروتکل ها و کنوانسیونها گردید لذا تشکیل سازمان حفاظت محیط زیست با نگرشی نوین به محیط زیست تغییرات عمده ای در روند وضع قوانین و اجرای آن بوجود آورد.

از اینرو نگرش سیاستمداران و جامعه موجب تصویب قانون حفاظت و بهسازی محیط گردید بنحوی که در سال ۱۳۵۳ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست با موضوعیت حفاظت و بهبود و بهسازی محیط تهیه و تنظیم و در تاریخ ۱۳۵۳/۳/۲۸ بتصویب مجلس وقت رسید و در تاریخ ۱۳۵۳/۴/۲۴ ابلاغ گردید در ماده ۱ این قانون بیان

میدارد حفاظت و بهبود و بهسازی محیط زیست و پیشگیری و ممانعت از هر نوع آلودگی و هر اقدام مخربی که موجب برهم خوردن تعادل و تناسب محیط زیست می شود، همچنین کلیه امور مربوط به جانوران وحشی و آبریان آبهای داخلی از وظائف سازمان حفاظت محیط زیست است. سازمان حفاظت محیط زیست که در این قانون سازمان نامیده می شود وابسته به نخست وزیری و دارای شخصیت حقوقی و استقلال مالی است و زیر نظر شورای عالی حفاظت محیط زیست انجام وظیفه می کند. در ماده ۶ این قانون کلیه وظایف سازمان شکاربانی و نظارت بر صید را علاوه بر وظایف جدید که در این قانون تشریح شده بر عهده سازمان حفاظت محیط زیست میگذارد.

پس از برپایی کنفرانس جهانی محیط زیست در استکهلم و با تصویب قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست در ۲۱ ماده، سازمان از اختیارات قانونی تازه‌ای برخوردار شد و از نظر تشکیلاتی نیز تا اندازه‌ای از ابعاد و کیفیت سازگار با ضرورت‌های برنامه‌های رشد و توسعه برخوردار گردید.

در دیماه سال ۱۳۵۳ قانون الحاق ایران به کنوانسیون حمایت میراث فرهنگی و طبیعی جهان توسط مجلس شورای ملی بتصویب رسید. این کنوانسیون در تاریخ ۲۵ آبان ۱۳۵۱ با یک مقدمه و سی و هشت ماده به تصویب هفدهمین اجلاس کنفرانس عمومی یونسکو رسید، در این کنفرانس هریک از دولتهای عضو می پذیرد که تعهد تشخیص، حمایت، حفاظت و شناساندن میراث فرهنگی واقع در قلمرو خود، مذکور در مواد ۱ و ۲ (آنچه که میراث فرهنگی و میراث طبیعی خوانده میشود) و انتقال آنها به نسلهای آینده در وهله اول وظیفه همان دولت است و برای نیل به این هدف دولت مذکور با توسل به حداکثر امکانات موجود خود و نیز در صورت اقتضاء از طریق جلب مساعدت و همکاریهای بین المللی، بویژه کمکهای مالی، هنری، علمی و فنی بذل مساعی خواهد کرد.

فعالیت سازمان حفاظت محیط زیست در عرصه بین المللی ادامه یافت بنحوی که در تاریخ ۱۵ تیر ۱۳۵۵ قانون الحاق ایران به کنوانسیون تجارت بین المللی گونه های حیوانات و گیاهان وحشی که در معرض نابودی قرار دارند توسط مجلس شورای ملی بتصویب رسید و ایران و اعضاء کنوانسیون متعهد گردیدند با شناخت آنکه حیوانات و گیاهان وحشی با گونه های متنوع و زیبای خود جزء غیر قابل جانشینی از سیستمهای مختلف طبیعی کره زمین را تشکیل میدهند که بایستی برای نسل حاضر و نسلهای آینده حفظ و نگهداری گردند و با آگاهی باارزش روزافزون حیوانات و گیاهان وحشی از جنبه های زیبایی، علمی، فرهنگی، هنری، تفریحی و اقتصادی و با شناخت آنکه

افراد و دول بایستی بهترین محافظان گیاهان و جانوران وحشی خود باشند و بعلاوه با شناخت این اصل که همکاری بین المللی برای حفظ بعضی از گونه های گیاهان و حیوانات وحشی علیه بهره برداری بی رویه از طریق تجارت بین المللی امری حیاتی و لازم میباشد اقدامات مناسبی بدین منظور انجام دهند . این کنوانسیون شامل یک مقدمه و ۲۵ ماده و سه ضمیمه بوده که در ۱۲ اسفند ۱۳۵۱ تشکیل گردید .

جذب نیرو و استخدام کارشناسان خارجی در کنار کارشناسان داخلی در عرصه محیط طبیعی و ایجاد ساختار تشکیلاتی منظم نشان از عزم جدی حفظ محیط زیست و تنوع زیستی کشور داشت اما توسعه و پیشرفت صنعت و بهره برداری از جنگل و منابع طبیعی و معادن کشور مانع بسیار مستحکمی بود که عبور از آن را برای طرفداران محیط زیست سخت مینمود.

توجه به محیط طبیعی کشور با ایجاد ساختاری مستقل در سال ۱۳۵۵ در تشکیلات سازمان حفاظت محیط زیست با عنوان معاون امور محیط طبیعی ادامه پیدا میکند بنحوی که در این معاونت هفت حوزه مدیریتی تعریف میشود که شامل :

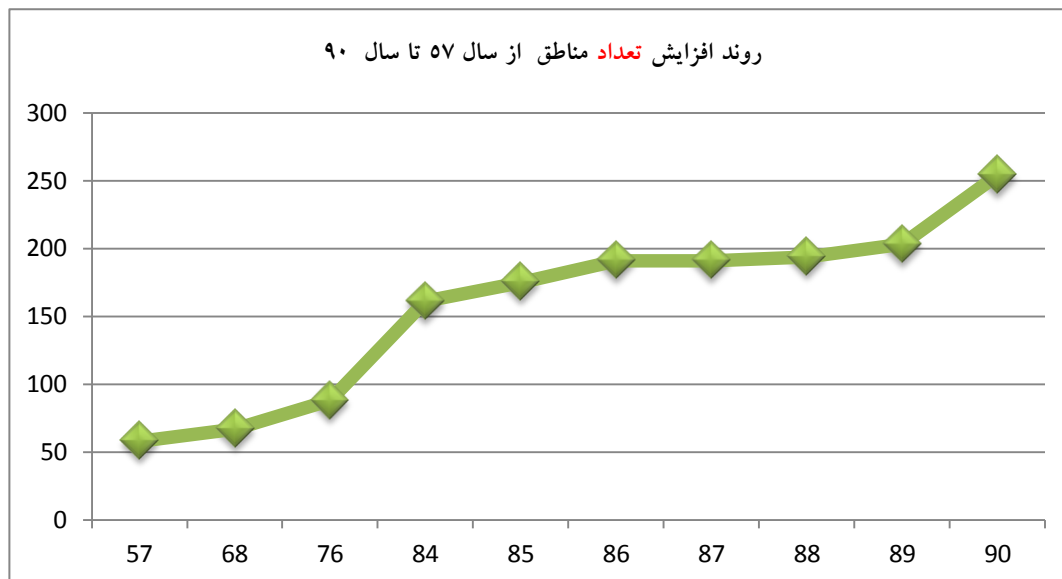
الف - رئیس سازمان

ب- معاون امور محیط طبیعی

۱. آزمایشگاه محیط طبیعی
۲. مدیریت بررسی حیات وحش
۳. مدیریت بررسیهای اکولوژیک
۴. موزه تاریخ طبیعی
۵. مدیریت امور تاکسیدرمی و نمایشگاه
۶. مدیریت بررسی مناطق و پارکها
۷. مدیریت بررسی امور آبریان

ایجاد این ساختار و تشکیلات در سطوح مختلف سازمان جاری میشود بنحوی که معاونت امور محیط انسانی نیز دارای شش حوزه مدیریتی میگردد.

هرچند تعداد مناطق تحت مدیریت سازمان در دهه پنجاه کمتر از شصت منطقه بود اما احداث پاسگاههای محیط بانی و تجهیز آنها در اکثر مناطق تحت مدیریت و استخدام مامورین بومی روند مثبتی در جهت حفظ تنوع زیستی کشور بود که متأسفانه با آغاز جنگ تحمیلی و بحرانهای سیاسی و اقتصادی و کمبود بودجه بسیار کاهش یافت و سازمان تنها توانست تا سال ۱۳۷۶ حدود نزدیک به ۳۰ منطقه به مناطق تحت مدیریت خود بیافزاید.

در تیرماه ۱۳۵۶ اسکندر فیروز از ریاست سازمان حفاظت محیط زیست استعفا کرد و در مهرداد همان سال تا زمستان سال بعد منوچهر فیلی ریاست سازمان حفاظت محیط زیست ایران را بر عهده گرفت.

سازمان حفاظت محیط زیست پس از انقلاب اسلامی

پس از انقلاب ۵۷ زمزمه‌هایی از تعطیلی سازمان شنیده شد اما عده‌ای توانستند از عملی شدن این خواسته جلوگیری کنند.

در روزهای پایانی سال ۱۳۵۷ و فعالیت رئیس وقت آقای منوچهر فیلی در محیط زیست، انقلاب اسلامی به پیروزی رسید و پس از سه ماه آقای عباس سمیعی ریاست سازمان محیط زیست را بر عهده گرفت.

با پیروزی انقلاب اسلامی امام خمینی (ره) حکم نخست وزیری دولت موقت را به نام آقای بازرگان صادر کرد.

متن حکم انتصاب آقای بازرگان به نخست وزیری: در تاریخ ۱۳۵۷/۱۱/۱۵ توسط آقای هاشمی رفسنجانی در مدرسه علوی قرائت گردید.

بسم الله الرحمن الرحيم

جناب آقای مهندس مهدی بازرگان بنا به پیشنهاد شورای انقلاب برحسب حق شرعی و حق قانونی ناشی از آراء اکثریت قاطع قریب به اتفاق ملت ایران که طی اجتماعات عظیم و تظاهرات وسیع و متعدد در سراسر ایران نسبت به رهبری جنبش ابراز شده است و به موجب اعتمادی که به ایمان راسخ شما به مکتب مقدس اسلام و اطلاعی که از سوابقتان در مبارزات اسلامی و ملی دارم جناب عالی را بدون در نظر گرفتن روابط حزبی و بستگی به گروهی خاص مأمور تشکیل دولت موقت می‌نمایم تا ترتیب اداره امور مملکت و خصوصاً انجام رفراندوم و رجوع به آراء عمومی ملت درباره تغییر نظام سیاسی کشور به جمهوری اسلامی و تشکیل مجلس مؤسسان از منتخبین مردم جهت تصویب قانون اساسی نظام جدید و انتخاب مجلس نمایندگان ملت و برطبق قانون اساسی جدید را بدهید. مقتضی است که اعضاء دولت موقت را هرچه زودتر با توجه به شرایطی که مشخص نموده‌ام تعیین و معرفی نمائید. کارمندان دولت و ارتش و افراد ملت با دولت موقت شما همکاری کامل نموده و رعایت انضباط را برای وصول به اهداف مقدس انقلاب و سامان یافتن امور کشور خواهند نمود. موفقیت شما و دولت موقت را در این مرحله حساس تاریخی از خداوند متعال مسئلت می‌نمایم.

روح الله الموسوی الخمينی

مهندس بازرگان به مدت ۹ ماه (۲۷۵ روز) سمت نخست وزیری موقت را بر عهده داشت. در این راستا شادروان آقای عباس سمیعی بعنوان سومین رئیس سازمان محیط زیست ایران و اولین رئیس سازمان بعد از انقلاب اسلامی ایران منصوب شد. او از اسفند ۱۳۵۷ تا آبان ۱۳۵۸ رئیس سازمان محیط زیست ایران بود. سمیعی همچنین از اعضای مؤسس نهضت آزادی به شمار می‌رفت.

اما پس از فراز و نشیب های مختلف در سال ۱۳۵۷ چارت تشکیلات سازمان حفاظت محیط زیست دچار تغییرات میشود که ساختار معاونت محیط طبیعی نیز از این تغییرات دور نمی افتد لذا حوزه مدیریت معاونت محیط طبیعی کوچک و از هفت حوزه به پنج حوزه تغییر می یابد که شامل:

الف - رئیس سازمان

ب- معاون امور محیط طبیعی

۱. مدیریت احیای مناطق و پارکها

۲. مدیریت شکار و صید و امور بازرسی

۳. اداره کل گارد

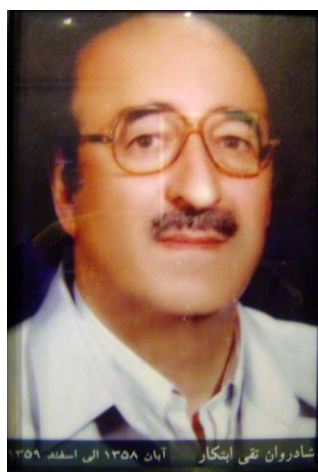
۴. اداره کل تاکسیدرمی و نمایشگاه

۵. مدیریت بررسی حیات وحش

همچنین در ساختار تشکیلاتی معاونت محیط انسانی نیز در حوزه مدیریتی از شش حوزه به چهار حوزه تغییر می یابد.

پس از استعفای دولت مهدی بازرگان در آبان سال ۱۳۵۸ دولت شهید رجایی تشکیل کابینه داد و در جلسه غیر علنی مجلس شورا که در ۱۸ مرداد ۱۳۵۹ برگزار شده بود، آقای رجایی با ۱۵۳ رای موافق، ۲۴ مخالف و ۱۹ ممتنع نمایندگان وقت مجلس شورای اسلامی، به عنوان دومین نخست‌وزیر جمهوری اسلامی ایران انتخاب شد.

شهید رجایی در دوران مسئولیتش ضمن نخست‌وزیری، وزارت امور خارجه را نیز به عهده داشت. او از طرفداران و مجریان انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌های ایران بود. شهید رجایی در ضمن سخنرانی در مجمع عمومی سازمان ملل متحد به نمایندگی از جمهوری اسلامی، با نشان دادن جاهای شکنجه روی پاهایش (از زندان‌های زمان شاه) توجه بسیاری را به خود جلب کرد.

در کابینه دولت شهید رجایی در آبان سال ۱۳۵۸ شادروان آقای دکتر تقی ابتکار سیاست‌مدار و استاد دانشگاه تهران بعنوان ریاست سازمان حفاظت محیط زیست ایران منصوب و این مسئولیت را تا اسفند سال ۱۳۵۹ بر عهده گرفت. وی دارای دکتری مهندسی مکانیک سیالات از دانشگاه پنسیلوانیا و از اساتید دانشکده فنی دانشگاه تهران و از دوستان صمیمی شهید دکتر چمران بود. ایشان پس از معاونت نخست‌وزیر و ریاست سازمان در مشاغل مهم دیگری همچون قائم مقام وزیر دفاع، مشاور برنامه محیط زیست ملل در پاریس، رئیس و موسس دفتر هماهنگی کاربرد گاز در وسائط نقلیه موتوری مشاور شرکت ملی گاز و ده‌ها پست دیگر مسئولیت داشتند.

همزمان با تحولات سیاسی و اجتماعی کشور در تابستان ۱۳۵۸ مصادف با ۱۹۷۹ میلادی در کشور آلمان کنوانسیون جهانی حفاظت از گونه‌های مهاجر وحشی (CMS) برگزار می‌گردد هدف این کنوانسیون حفاظت و مدیریت کارآمد گونه‌های مهاجر وحشی که از فراز قلمرو ملی کشورهای عضو به خارج مهاجرت می‌کنند است که این عمل توسط طرفهای متعاقد با توافق دولتهای مسیر مهاجرت صورت می‌گیرد. این کنوانسیون در ۲۳ ژوئن ۱۹۷۹ در شهر بن آلمان منعقد گردید اما جمهوری اسلامی ایران طی قانون الحاق مورخ ۸۶/۳/۲۰ به این کنوانسیون ملحق شد متن کامل ابلاغیه بدین شرح است.

*****

سازمان حفاظت محیط زیست

قانون الحاق به کنوانسیون حفاظت از گونه‌های مهاجر وحشی که در جلسه علنی روز یکشنبه مورخ بیستم خرداد یکهزار و سیصد و هشتاد و شش مجلس شورای اسلامی تصویب و در تاریخ ۱۳۸۶/۳/۳۰ به تأیید شورای نگهبان رسیده و طی نامه شماره ۳۵۷/۴۹۵۳۹ مورخ ۱۳۸۶/۴/۳ مجلس شورای اسلامی واصل گردیده است به پیوست جهت اجراء ابلاغ می‌گردد.

رئیس جمهور - محمود احمدی‌نژاد

*****

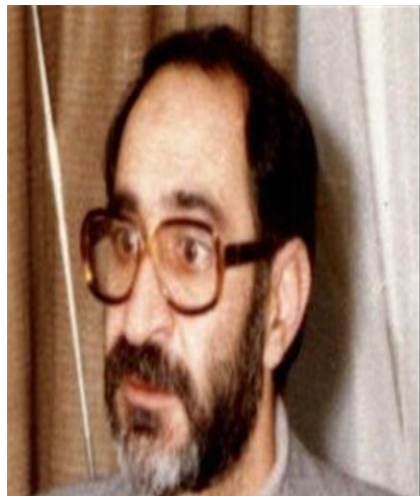
در این کنوانسیون طرفهای متعاقد با اعتقاد به این که جانوران وحشی در اشکال بی‌شمارشان، بخش غیرقابل جایگزین سیستم طبیعی کره زمین را تشکیل می‌دهند که باید برای سعادت بشریت حفظ شوند؛ با آگاهی از این که تمامی نسلهای بشری باید منابع کره زمین را برای نسلهای آینده حفظ کنند و ملزم هستند که از حفظ و بهره‌برداری خردمندانه این میراث در جایی که به کار گرفته می‌شود اطمینان حاصل نمایند؛

با آگاهی از ارزش در حال رشد جانوران وحشی از نقطه‌نظر زیست‌محیطی، بوم‌شناسی، نسل‌شناسی، علمی، زیبایی‌شناسی، تفریحی، فرهنگی، آموزشی، اجتماعی و اقتصادی؛ با ابراز نگرانی به‌ویژه در مورد گونه‌های جانوران وحشی که از فراز محدوده قلمرو ملی آنها و یا به خارج از آن مهاجرت می‌کنند؛ با تصدیق این که دولتها، حامی گونه‌های مهاجر جانوران وحشی که درون محدوده قلمرو ملی آنها زندگی می‌کنند و یا از فراز آنها عبور می‌کنند، هستند و باید باشند؛

با اعتقاد به این که حفاظت و مدیریت کارآمد گونه‌های مهاجر جانوران وحشی که بخشی از دوره زندگی خود را در محدوده قلمرو ملی آنها می‌گذرانند، مستلزم اقدام هماهنگ تمامی دولتها است؛

با یادآوری توصیه سی و دو برنامه عمل مصوب کنفرانس محیط انسانی سازمان ملل متحد (استکهلم - ۱۳۵۱ هجری شمسی برابر با ۱۹۷۲ میلادی) و ذکر آن در بیست و هفتمین نشست مجمع عمومی سازمان ملل متحد، در مواد ۲۰ گانه و دو ضمیمه این کنوانسیون توافق نمودند.

در اسفند سال ۱۳۵۹ آقای **رضاحسین میرزاطاهری** که دارای تحصیلات لیسانس علوم ریاضی و سابقه بازرس نخست وزیر در دولت شهید رجایی، مدیر کل آموزش و پرورش استان سمنان و رئیس آموزش و پرورش منطقه ۱۵ تهران (۵ و ۲ فعلی) را نیز در کارنامه خود دارد بعنوان سومین رئیس سازمان محیط زیست بعد از انقلاب اسلامی منصوب میشود و در کابینه دولت آقای میرحسین موسوی تا سال ۱۳۶۳ فعالیت مینماید.

سپس در کابینه دوم دولت آقای میرحسین موسوی آقای **دکتر هادی منافی** دارای مدرک تحصیلی دکتری پزشکی و جراحی که وزیر بهداشت، درمان و آموزش پزشکی در دولت های محمدعلی رجایی، محمدجواد باهنر و دولت اول میرحسین موسوی بوده بعنوان ششمین ریاست سازمان حفاظت محیط زیست برگزیده شد همچنین ایشان نیز در دولت اول و دوم آقای آیت ا... هاشمی رفسنجانی معاون رئیس جمهور و رئیس سازمان حفاظت محیط زیست ایران بود.

علازقم تلاشهای دوستانان محیط زیست در حفظ وضعیت ساختار سازمان حفاظت محیط زیست با وجود بحرانهای اول انقلاب تغییرات عمده ای در ساختار تشکیلات در سال ۱۳۶۰ رخ داد در این سال معاونتهای محیط طبیعی و انسانی باهم ادغام و بعنوان معاونت تحقیقات و نظارت مشغول به فعالیت شدند در این معاونت ۴ (چهار) حوزه مدیریتی وجود داشت که شامل :

الف - رئیس سازمان

ب- معاون تحقیقات و نظارت

۱. آزمایشگاه

۲. دفتر موزه تاریخ طبیعی

۳. **دفتر تحقیقات زیست محیطی**

۴. دفتر کنترل و نظارت بر محیط

در این حالت دفتر تحقیقات زیست محیطی بود که شش قسمت محیط زیست طبیعی و انسانی را مدیریت میکرد که این قسمت ها شامل :

دفتر تحقیقات زیست محیطی :

- قسمت تحقیقات زیستگاهها
- قسمت تحقیقات حیات وحش
- قسمت تحقیقات آبریان
- قسمت تحقیقات آلودگی آب و خاک
- قسمت تحقیقات آلودگی هوا
- قسمت تحقیقات توسعه

رکود شدید اقتصادی، وضعیت نگران کننده شاخص های اقتصادی، کاهش شدید قیمت نفت و درآمدهای نفتی، فشارهای بین المللی، افزایش نبردهای زمینی و همچنین شدت حملات عراق به مراکز اقتصادی و غیرنظامی، گسترش و شدت جنگ نفتکش ها، حضور ناوگان جنگی قدرت های شرق و غرب و درگیری مستقیم با آمریکا از خصوصیات دوره دهه اول انقلاب بوده است. در این میان فشارهای بین الملل نقش عمده ای داشت زیرا هم منجر شد که ایران به بازارهای معمول و ارزان اسلحه دسترسی نداشته باشد در نتیجه برای تهیه تسلیحات جنگی و ادوات نظامی و حتی لوازم یدکی آنها با مشکلات بسیار و متحمل شدن هزینه های بیشتر مواجه شد و هم دخالت قدرت های خارجی و کشورهای منطقه مانع از پیروزی سریع و قاطع ایران بر عراق شد.

به هر حال بررسی شاخص های اقتصادی در این دوره حاکی از رکود شدید اقتصادی است که از سال ۱۳۶۵ شروع و در سال ۱۳۶۷ به عمق خود رسید که مهم ترین دلیل آن کاهش بسیار شدید قیمت نفت در بازارهای جهانی از ماه های آخرین سال ۱۳۶۴ بود.

بر این اساس فشار اقتصادی و اجتماعی بروی محیط زیست کشور نیز تاثیرات منفی گذاشت کمبود اعتبارات و هزینه های جاری سازمان و دلایل مختلف دیگر باعث شد تا ساختار تشکیلات سازمان در سال ۱۳۶۶ بشرح ذیل موجب تغییرات گردید از جمله ایجاد پست قائم مقام و تغییراتی در حوزه معاونت تحقیقات بود :

الف - رئیس سازمان

ب- قائم مقام

ج - معاون تحقیقات و نظارت

۱. آزمایشگاه
۲. دفتر محیط زیست طبیعی
۳. دفتر محیط زیست انسانی
۴. دفتر ارزیابی زیست محیطی
۵. موزه تاریخ طبیعی
۶. دفتر برنامه ریزی

همچنین مدیریت امور اجرایی و گارد محیط زیست از معاونت تحقیقات منفک و زیر نظر مستقیم رئیس سازمان قرار گرفت. شاید اتفاقات جنگ تحمیلی و مشکلات اقتصادی جامعه و روند آرام و آهسته پیشرفت صنایع و تولیدات کشور باعث شده بود تا مدیران و کارشناسان وقت بموازات موارد فوق در امور محیط زیست تصمیم گیری نمایند پس از آن در سال ۱۳۷۰ طبق چارت جدیدی دفتر برنامه ریزی از حوزه معاونت تحقیقات خارج و زیر نظر قائم مقام قرار گرفت.

در سال ۱۹۹۲ مصادف با سال ۱۳۷۱ بزرگترین نشست رهبران جهان در زمینه محیط زیست در کنفرانس سازمان ملل در ریودوژانیرو برزیل با نام "اجلاس زمین" تشکیل شد. در این کنفرانس تعدادی موافقتنامه بین المللی و از جمله دو موافقتنامه الزام آور به نام معاهده تغییرات آب و هوایی و معاهده تنوع زیستی امضاء شد. معاهده تغییرات آب و هوایی به موضوعات مربوط به گازهای صنعتی و دیگر گازهای گلخانه ای مانند دی اکسید کربن می پردازد و معاهده تنوع زیستی اولین موافقتنامه جهانی در زمینه حفاظت و بهره برداری پایدار از منابع تنوع زیستی به شمار می آید. کنوانسیون تنوع زیستی به سرعت توسط کشورهای زیادی امضاء شد. بیش از ۱۵۰ کشور سند معاهده تنوع زیستی را در ریودوژانیرو امضاء کردند و از آن زمان تا کنون سند مذکور توسط ۱۸۷ کشور امضاء شده است .

در ایران مجلس شورای اسلامی طی ماده واحده ای به دولت اجازه داد به کنوانسیون تنوع زیستی منعقد شده در کنفرانس اجلاس زمین به سال ۱۳۷۱ هجری شمسی برابر با سال ۱۹۹۲ میلادی در شهر ریودوژانیرو مشتمل بر یک مقدمه ، (۴۲) ماده و (۲) پیوست محلق شود و اسناد مربوط را مبادله نماید. دولت جمهوری اسلامی ایران در صورتی مجاز به استفاده از بند ۳ ماده ۲۷ کنوانسیون می باشد که مراتب در این مورد قبلا به تصویب مجلس شورای اسلامی برسد. قانون فوق مشتمل بر ماده واحده منضم به متن کنوانسیون شامل مقدمه و چهل و دو ماده و ضمائ آن در جلسه روز یکشنبه ششم خرداد ماه یک هزار و سیصد و هفتاد و پنج مجلس شورای اسلامی تصویب و در تاریخ ۱۳۷۵/۳/۱۳ به تایید شورای نگهبان رسیده است .

اهداف کنوانسیون تنوع زیستی به شرح ذیل است :

حفاظت از تنوع زیستی؛

بهره برداری پایدار از منابع تنوع زیستی؛

تسهیم عادلانه و برابر منافع حاصل از بهره برداری از منابع ژنتیکی؛

در کنوانسیون نیاز به مشوقهای اساسی در جهت حفاظت از تنوع زیستی مورد تائید قرار گرفته است. در نظر گرفتن مشوقهای مذکور منافع مهم زیست محیطی، اقتصادی و اجتماعی را به همراه خواهد داشت .

تعدادی از موضوعات مهمی که در معاهده به آنها پرداخته می شود، به قرار ذیل است :

اختصاص مشوقهایی برای حفاظت و بهره برداری پایدار از تنوع زیستی؛

دسترسی مستمر به منابع ژنتیکی؛

دسترسی به تکنولوژی و انتقال آن از جمله بیو تکنولوژی؛

همکاری فنی و علمی؛

ارزیابی میزان اثرات زیست محیطی؛

آموزش و تنویر افکار؛

تامین منابع مالی؛

ارائه گزارش ملی در زمینه فعالیتهای انجام شده در راستای اجرای تعهدات .

اهمیت تنوع زیستی

منافع حاصل از تنوع زیستی شامل همه انسانها می شود. منابع زیستی ستونهایی هستند که تمدن بر روی آنها بنا شده است. منابع طبیعی در صنایع و فعالیتهای متفاوتی مانند: صنایع کشاورزی، آرایشی، دارویی، کاغذ سازی، پرورش گیاه، ساخت و ساز و بازیافت مواد زائد کاربرد دارند. کاهش تنوع زیستی موجب تهدید ذخائر غذایی، فرصتهای گردشگری، منابع چوب، دارو و انرژی می شود و همچنین در عملیات اکولوژیکی مهم مداخله می نماید. نیاز ما به اجزاء سازنده طبیعت که زمانی آنها را نادیده گرفتیم، اغلب مهم و غیر قابل پیش بینی است. با گذشت زمان برای درمان بیماریها و یا استفاده از ژنهای مقاوم گیاهان وحشی در محافظت از محصولات کشاورزی در مقابل آفات، به طبیعت پناه می بریم. به علاوه، ارتباطات گسترده در بین اجزاء مختلف تنوع زیستی، کره زمین را به زیستگاهی برای تمام انواع گونه ها، از جمله بشر تبدیل نموده است. سلامت ما و همچنین سلامت اقتصاد و جامعه انسانی ما به ذخائر مختلف حاصل از فعالیتهای اکولوژیکی مختلف که بسیار ارزشمند بوده و قابلیت جایگزینی ندارند وابسته است. این فعالیتهای طبیعی آنقدر متفاوت هستند که تقریباً نامحدود به نظر می رسند. به عنوان مثال، حتی در سطحی بسیار وسیع، جایگزین نمودن فعالیتهایی مانند کنترل آفات که توسط بسیاری از موجوداتی صورت می پذیرد که از یکدیگر به عنوان غذا استفاده می کنند (کنترل بیولوژیکی) و یا عمل کرده افشانی که توسط حشرات و یا پرندگان انجام می شود، تقریباً غیر ممکن است .

احیاء معاونت محیط طبیعی

بیست سال طول کشید تا جامعه دوست داران محیط زیست به حداقل آرزوی خود دست یابند و آن احیاء ساختار تخصصی معاونت محیط طبیعی در چارت سازمان بود که در سال ۱۳۷۷ پس از تشکیل دولت اصلاحات در تشکیلات سازمان حفاظت محیط زیست معاونت محیط طبیعی و تنوع زیستی زیر نظر مستقیم رئیس سازمان قرار گرفت و با ۴ (چهار) دفتر مستقل احیاء شد .

ب - معاونت محیط طبیعی و تنوع زیستی

۱. دفتر موزه تاریخ طبیعی

۲. دفتر امور حیات وحش و آبزیان

۳. دفتر محیط زیست دریایی

۴. دفتر زیستگاهها و امور مناطق

نکته آخر :

بی توجهی به ظرفیت های قابل تحمل محیط زیست، بهره برداری نامناسب از منابع طبیعی، آزمندی انسان برای بهره کشی از محیط زیست و در آخر بی توجهی به منطق علم اقتصاد در سیاستگذاری های بهره برداری از منابع طبیعی و محیط زیستی، شرایطی را پدید آورده است که همه جوامع به نوعی با معضلات محیط زیستی دست به گریبان شده اند. با بسط و گسترش معضلات محیط زیستی ناشی از فعالیت های بشر مشخص شده است که فعالیت های اقتصادی بدون توجه به محدودیت های محیط زیست نمی توانند ادامه پیدا کنند. به همین دلیل استفاده از سازوکارهای بازار و ابزارهای اقتصادی و همچنین قانون و مقررات برای استفاده عقلایی از مواهب محیط زیست در کانون توجه بسیاری از دولت های جهان قرار گرفته است. تقویت و توجه به مباحث محیط زیست و اقداماتی که تاکنون در این زمینه صورت گرفته، به اثرات مثبتی چون ارتقای حساسیت کشورها و تصویب صدها قانون و آیین نامه در سطح داخلی کشورها و نیز در عرصه بین المللی انجامیده و حتی در برخی کشورها به تغییر روندها به سمت تخریب کمتر و کاهش آسیب ها منجر شده است. اما در کلیت موضوع، همچنان مشکلات محیط زیست جهانی با آینده بشر گره خورده و جوامع بسیاری که هنوز این واقعیت را دریافته یا نتوانسته اند به روندی مخالف آلودگی و تخریب روی آورند، نه تنها از این طوفان سهمگین به ساحل سلامت نخواهند رسید، بلکه عاملی در ممانعت از تحقق اهداف جهانی حفظ محیط زیست خواهند بود. در چنین شرایطی، کارآمدی سازمان ها و سازوکارهای

جهانی حفظ محیط زیست و تقویت توانمندی کنوانسیون های بین المللی و معاهدات منطقه ای ضرورتی است که باید به طور مکرر توسط مردم و تشکل های مردم نهاد مطرح شود و از سازمان های بین المللی و کشورهای قدرتمند خواسته شود نقش خود را به درستی ایفا کنند. زیرا امروزه مناسبات ناپایدار جهانی که به گسترش فقر، بی عدالتی، سلطه دولت های قدرتمند یا حکومت های مستبد و ناکارآمد، جنگ های منطقه ای و منازعات محلی منجر شده، زمینه را برای تخریب بیشتر فراهم کرده است. آنچه اهمیت دارد، این است که برنامه ریزان و کلان نگران مملکتی نیز دریابند که موضوع محیط زیست و داشتن طبیعتی پرنشاط با توان زیست پالایی مطلوب تا چه اندازه از اهمیت والایی در نظام اقتصادی و سرمایه داری بحران زدهی امروز جهان برخوردار است. باشد که ما نیز، قدر آنچه را که داریم بیشتر بدانیم و از بیشینه ی توان نرم افزاری کشور و اندیشه های سبز جهان برای پاسداری از امانتی که بر دوش می کشیم، بهره بریم . هر انسان عاقل و اندیشمندی با درک این خطرات حس خواهد کرد که چاره فقط منحصر به یک چیز است جلوگیری از ادامه تخریب و حفاظت از محیط زیست .

منابع :

- ۱- سازمان حفاظت محیط زیست - مجموعه قوانین و مقررات حفاظت محیط زیست - ۱۳۷۹
- ۲- سازمان حفاظت محیط زیست- به یاد استاد مرحوم دکتر تقی ابتکار - ۱۳۸۰
- ۳- فیروز - اسکندر - خاطرات، دو دهه تلاش برای حفظ طبیعت و محیط زیست ایران - نشر تدبیر روش - ۱۳۹۲
- ۴- فتوره چی - مهدی - معرفی نامه سازمان حفاظت محیط زیست - ۱۳۶۶

<http://www.doe.ir>

<http://www.ghavanin.ir>

<http://fa.wikipedia.org>

<http://biodiversity.ir>

<http://www.irdiplomacy.ir>

<http://law.dotic.ir>

<http://justice.ir>

<http://www.hvm.ir>

<http://rc.majlis.ir>

<http://www.blogylaw.com>

<http://www.shekar-tabiat.blogfa.com>

<http://www.iranpardis.com>

<http://www.noandishaan.com>

<http://www.dadkhahi.net>

<http://www.irna.ir>

<http://www.tabnak.ir>

<http://www.magiran.com>

<http://www.mohitesabs.blogspot.com>

<http://zistboom.com>